

VLASTNÉ MENÁ, ICH SÉMANTIKA A FILOZOFICKÉ PROBLÉMY (VI)

Pavel CMOREJ – Marián ZOUHAR

CMOREJ, P: Ak ti dobre rozumiem, vlastné mená nemožno vymedziť čisto sémanticky. Neformuluješ to síce tak jednoznačne, raz píšeš o *potrebe* odvolávania sa na spôsob zavedenia a raz konštatuješ, že „kategóriu vlastných mien“ *nedokážeme* izolovať „čisto sémantickými prostriedkami“, ale nemáš ďaleko ani k mojej formulácii so striktným „*nemožno* vymedziť“. Keďže ide o dôležitú zložku vymedzenia vlastných mien, mali by sme jej venovať aspoň dve – tri repliky a až potom prejsť k nedeskriptívnosti. Zatiaľ si o spôsobe zavedenia povedal iba to, že tu ide „o zavedenie konvenčného vzťahu medzi výrazom a predmetom“. Dobré vieš, že to na určenie vlastných mien ani zďaleka nestačí, pretože taký vzťah existuje medzi každým *jednoduchým* výrazom označujúcim nejakú entitu a touto entitou. Nezáleží na tom, či je to označenie vlastnosti, vzťahu, pravdivostnej hodnoty, individua alebo inej entity. V rôznych jazykoch môžu tú istú vlastnosť alebo ten istý vzťah označovať rôzne výrazy a z istého hľadiska je jedno, ako znejú alebo vyzerajú.

Zavedený konvenčný vzťah je podľa teba vzťahom „medzi výrazom a predmetom“, z čoho usudzujem, že v akte zavedenia mena musí byť prítomný výraz aj predmet. S pojmom predmetu súvisia nezanedbateľné filozofické nejasnosti. Ak chceš svoju charakteristiku zavedenia trochu zjednotiť, musíš bližšie určiť aj pojem predmetu. Zdráhaš sa obmedziť ho na jednotliviny. Dobré, ale aké iné entity si ochotný k nim pridať? A ako ich možno uchopiť, aby sme im mohli dať meno?

ZOUHAR, M.: Nechcem sa hádať o slovíčka, ale nesúhlasím s tým, že mám blízko k tomu, že vlastné mená *nemožno* vymedziť čisto sémanticky. Nepopieram, že v princípe je možné sémantické vymedzenie vlastných mien, ale chcem iba povedať, že ho nepoznám; jednoducho to treba chápať tak, že *nie som schopný* ponúknuť čisté sémantické vymedzenie. To však nie je jadro problému. Ak tvoju predchádzajúcu úvahu zoberieme vážne – a mali by sme ju brať vážne – tak vymedziť kategóriu vlastných mien nebude vôbec ľahké. Každý jednoduchý výraz by potom bol vlastným menom. Dôležité je to, že k tomuto záveru sa dopracujeme aj vtedy, keď za smerodajné budeme považovať iba sémantické charakteristiky (i) – (iii), ale aj vtedy, keď k nim pripojíme konvenčný spôsob zavedenia. Vidím teda dve možnosti: buď budeme všetky jednoduché výrazy považovať za vlastné mená, alebo stanovíme nejaké pravidlo ad hoc, napríklad, že pod vlastným menom budeme rozumieť iba určité výrazy označujúce jednotliviny. Zdá sa, že táto druhá možnosť nás privedie k výrazom, ktoré bežne považujeme za

vlastné mená v prirodzenom jazyku. Ak sa však na to pozrieme z pozície sémantiky, zavádzanie pravidiel ad hoc nie je žiadna výhra, preto by sme mali súhlasiť s prvou možnosťou. Ak teda mám akceptovať tvoju úvahu, volím prvú možnosť.

Jedna vec ma však trochu máte. Vezmime si vlastné mená ako „Sherlock Holmes“ a podobne. Ak pristúpime na niektoré teórie fiktívneho diskurzu, podľa ktorých takéto výrazy referujú na abstraktné objekty, získame pomerne významný argument *pro* prvej možnosti. Keďže totiž dokážeme označovať vlastnými menami abstraktné indivíduá, nič nám nemôže brániť, aby sme za vlastné mená považovali aj jednoduché výrazy označujúce vlastnosti, pravdivostné hodnoty atď. Ak však takéto koncepcie fiktívneho diskurzu odmietneme a prijmeme niektorú z teórií, podľa ktorých výrazy ako „Sherlock Holmes“ nič nepomenúvajú, získame zase pomerne významný argument *pro*ti prvej (aj druhej) možnosti. Nie každý jednoduchý výraz, ktorý bežne považujeme za vlastné meno, je totiž menom niečoho. Téma, že vlastným menom je každý jednoduchý výraz, ktorý niečo označuje (resp. každý jednoduchý výraz, ktorý označuje jednotlivinu), bude nepravdivá.

Čo tým sledujem? Chceme ukázať, že odvolanie sa na konvenčný spôsob zavedenia je skutočne pre vymedzenie kategórie vlastných mien podstatný. Nebudem opisovať celú procedúru (urobil som to na inom mieste), ale v zásade ide o to, že keď sa niekto rozhodne zaviesť určitú jazykovú konvenciu v tom zmysle, že sa rozhodne zaviesť pre nejaký objekt (akokoľvek vymedzený) určitý výraz ako jeho vlastné meno, tak sa mu to podarí aj v prípade, že jeho vymedzeniu daného objektu nič nezodpovedá. Zavedie do jazyka vlastné meno, ktoré nemá referent. Keby sme pripustili, že za smerodajné budeme považovať iba charakteristiky (i) – (iii), výrazy ako „Sherlock Holmes“ by nám zo zoznamu vlastných mien vypadli. Za vlastné meno teda môžeme považovať akýkoľvek výraz, ktorý bol do jazyka zavedený pri (vydarenom alebo nevydarenom) akte „krstu“. Znamená to, že všetky jednoduché výrazy sú vlastnými menami? Pravdepodobne áno.

CMOREJ, P.: Neviem, prečo ti tak záleží na *čisto sémantickom* vymedzení vlastných mien. Veď ani vymedzenie dané konjunkciou vlastností (i) – (iii) nie je rýdzo sémantické, ale syntakticko-sémantické. Mne neprekáča ani „pravidlo ad hoc...“, že... pod vlastným menom budeme rozumieť iba určité výrazy označujúce jednotlivinu“.

Napokon prečo ad hoc? Veď to vymedzenie by mohlo znieť takto: Vlastné meno je jednoduchý výraz, ktorý rigidne designuje nejakú jednotlivinu. Druhá vec je to, do akej miery sa toto chápanie mien zhoduje s ich bežným ponímaním. Isté je to, že s ním nesplýva, ale zahŕňa veľkú skupinu najpoužívanejších a najdôležitejších mien v bežnom zmysle. Tieto mená sú priam prototypmi mien, väčšina ostatných sa na ne iba viac alebo menej podobá.

Keďže podmienka, ktorá zužuje rozsah pojmu vlastného mena na mená jednotlivín, sa ti nepozdáva, priklonil si sa ku koncepcii, podľa ktorej vlastným menom je každý jednoduchý výraz. Nemal som v úmysle dotlačiť ťa k tomuto zá-

veru. Chcel som ťa len upozorniť, že konjunkcia charakteristík (i) – (iii) pripúšťa aj túto možnosť a teda aj koncepcie, ktoré za mená pokladajú nielen jednoduché výrazy designujúce jednotliviny, ale aj rôzne abstraktné objekty, napríklad vlastnosti alebo vzťahy. Vieš, že Frege šiel ešte ďalej a na mená pasoval všetky jednoduché i *zložené* výrazy, ktoré niečo znamenajú (bedeuten), resp. na niečo – ako by si to asi povedal ty – referujú. V Tichého TIL-ke každý výraz bez voľných premenných je *menom* konštrukcie, ktorá predstavuje jeho význam – denotát výrazu ([13], 224). Tieto koncepcie rozsah pojmu meno maximalizujú, na druhom okraji spektra sa nachádzajú koncepcie, ktoré rozsah pojmu meno zužujú na množinu alebo len na určitú podmnožinu výrazov označujúcich individuá či jednotliviny a/alebo udalosti, a to buď z filozofických, sémantických, alebo rôznych intuitívnych dôvodov. Istú rolu tu môže zohrať sklon k nominalizmu (ako u autora *Traktátu*) či k platonizmu alebo intuitívna neochota pokladať za mená napr. výroky, slovesá alebo adjektíva. Sémantický charakter by mal napríklad dôvod, ktorý by sa opierať o názor, že menom môže byť iba výraz, ktorý niečo pomenúva, t. j. má referent. Medzi naznačenými krajinosťami sa nachádzajú rôzne hybridné koncepcie. Jednou z nich je zrejme koncepcia, podľa ktorej menom je každý výraz, ktorý sa nazýva menom v prirodzenom jazyku.

Termín „meno“ a jeho ekvivalenty v iných jazykoch sa v týchto koncepciách nepoužívajú náhodou. Meno je spravidla výraz, ktorý niečo *pomenúva*, zastupuje. To platí nielen o vlastných menách osôb, miest alebo hviezd (filmových, politických, mediálnych i nebeských), ale aj o výrazoch, ktoré označujú abstraktné predmety. Nečudo, že v sémantike viacerých autorov sa aj tieto výrazy nazývajú menami. Samozrejme, pojem mena, ktorý ponúkajú, zvyčajne nie je a ani nemá byť explikátom jeho bežného významu, možno ho však pokladať za jeho zovšeobecnenie.

Myslím, že vo väčšine spomenutých teórií pojem vlastného mena splyva s pojmom mena. Existujú však aj koncepcie, ktoré ich odlišujú, pričom každé vlastné meno sa zvyčajne pokladá za meno, čo však neplatí obrátene. Nie som si istý, ku ktorému z týchto dvoch druhov teórií si sa prihlásil vo svojej knižke [15], ale predpokladám, že vzhľadom na dôsledné používanie termínu „vlastné meno“ to bude teória druhého druhu. Mám dojem, že k tomuto názoru sa prikláňa aj S. Kripke vo svojich prednáškach z roku 1970 (pozri [7]). Menej informovaným čitateľom treba pripomenúť, že Kripke za vlastné mená považuje jednoduché výrazy bez deskriptívneho významu, ktoré rigidne označujú nejaký objekt. Aj táto koncepcia patrí do uvedeného spektra teórií. Zrejme si už kladieš otázku, kam mierim týmito poznámkami, ktoré ti určite nič nové nehovoria.

Široké a dosť pestré spektrum teórií mien svedčí podľa mňa o tom, že bežný pojem mena možno explikovať alebo zovšeobecniť viacerými spôsobmi, pri ktorých sa uplatňujú alebo akcentujú rôzne intuície a sémantické či filozofické názory. Ty máš dve možnosti: buď prijať niektorú z existujúcich koncepcií (vrátane bežného chápania mien), vyhovujúcu tvojim teoretickým nárokom a požiadav-

kám, alebo vytvoríť novú teóriu. Po tvojej poslednej replike začínam nadobúdať dojem, že podľa teba pojem vlastného mena, o ktorý ti ide, už leží hotový niekde na ulici, stačí ho len nájsť a inkorporovať do príslušnej teórie. Akoby si hovoril: Vlastné mená už tu sú, aj ich pojem je tu, len ho treba primerane uchopiť. Potom bude jasné, či výraz „Sherlock Holmes“ je, alebo nie je vlastné meno.

Tento postoj sme zaujímali aj v našej diskusii a škiepili sa o tom, aká je pravá povaha či podstata vlastných mien. Akoby tu už bola jednoznačne vymedzená množina určitých výrazov a exaktne určený pojem vlastného mena, treba ho len správne uplatniť a všetko bude jasné (aspoň tomu, kto bude patrične dôsledný pri jeho uplatňovaní). V skutočnosti výrazmi „meno“ či „vlastné meno“ možno označiť rozličné množiny výrazov s odlišnými spoločnými črtami. Prvkom niektorých množín môžu zaujímavejšie spoločné vlastnosti dokonca chýbať, napríklad keď ich spája iba to, že v každodennej komunikácii sa zvyčajne nazývajú menami alebo vlastnými menami.

Jazyk obsahuje nekonečne mnoho rôznych výrazov, ktoré môžeme skúmať z rôznych aspektov a členiť ich na rozmanité kategórie, obsahujúce výrazy s rozličnými vlastnosťami a vzťahmi k mimojazykovým objektom a k ostatným výrazom. Myslím, že jedno jednoznačné a všeobecné prijaté vymedzenie vlastných mien neexistuje. Svedčí o tom nielen naznačené spektrum koncepcií, ale aj naše tápanie a hľadanie v tomto dialógu. Domnievam sa, že v tomto štádiu nie je dostatočne ostro určené ani chápanie, podľa ktorého vlastným menom je každý výraz, ktorý sa tak nazýva v prirodzenom jazyku. Chýba nám poctivý empirický výskum používania výrazu „vlastné meno“. S jazykovým citom tu nevystačíme, pretože v mnohých prípadoch dáva na otázku „Je toto vlastné meno?“ odlišné odpovede. Navyše i keby sme bežné chápanie dôverne poznali, určite by sme s ním nevystačili, pretože pri skúmaní výrazov nás často zaujímajú vlastnosti, ktoré majú len niektoré vlastné mená v bežnom zmysle, alebo aj výrazy, ktoré nie sú vlastnými menami v tomto zmysle. Hľadanie iných explikácií a rôznych zovšeobecnení intuitívneho pojmu vlastného mena je priam zákonité. Súbor mien v bežnom zmysle slova je veľmi heterogénny, od rôznych náhodných faktorov závislý útvar, ktorý nie je z hľadiska mnohých teoretických zámerov zaujímavý. Spravidla z neho vychádzame, ale zvyčajne pri ňom nezostávame.

Nezostal si pri ňom ani ty, hoci sa často k nemu vraciaš a overuješ na ňom svoju koncepciu vlastných mien. Niekedy ťa matie, naposledy v krátkom zamyslení nad menom „Sherlock Holmes“, ktoré by si asi rád ponechal v súbore svojich vlastných mien, hoci to nie je pravé vlastné meno v tvojom zmysle. Ďalej dokonca tvrdíš, že „keď sa niekto rozhodne zaviesť pre nejaký objekt (akokoľvek vymedzený) určitý výraz ako jeho vlastné meno, tak sa mu to podarí aj v prípade, keď jeho vymedzeniu daného objektu nič nezodpovedá. Do jazyka zavedieme vlastné meno, ktoré nemá referent.“ Myslím, že to protirečí nielen tomu, čo si napísal vo svojej knižke, ale aj tomu, čo si povedal v tomto dialógu. Navrhuješ za vlastné meno považovať „akýkoľvek výraz, ktorý bol do jazyka zavedený pri (vydarenom alebo nevydarenom) akte ‚krstu‘“. Tomuto obratu

v твоjich názoroch nerozumiem. Mám to brať doslova, alebo to pokladať za hypotézu, ktorú by sme mali overiť?

Súhlasím však s tým, „že je dôležité vymedziť kategóriu vlastných mien tak, že sa stanovia určité charakteristiky, o ktorých bude platiť, že každý výraz, ktorý ich má, ... bude vlastným menom“. Ale pozor, tým sa nič neobjaví, ale iba *stanoví*, ktoré výrazy budeme pokladať za vlastné mená. Predpokladám, že sa nebudeš chcieť príliš vzdialiť od bežného chápania vlastných mien, takže značná časť výrazov, ktoré sa zvyčajne nazývajú vlastnými menami, sa ocitne v množine mien v stanovenom zmysle. Zrejme sa zhodneme v tom, že tieto mená by mali mať vlastnosti, ktoré im pripísal Kripke. Aké ďalšie podmienky by mali podľa teba spĺňať? Zaradíš do uvažovanej množiny všetky jednoduché výrazy, alebo iba označenia entít určitého typu (prípadne viacerých typov)? Možno by bolo dobre vopred stanoviť, ktoré vlastné mená v bežnom zmysle by nemali v tejto množine chýbať.

ZOUHAR, M.: Myslím, že si celkom správne indikoval napatie v mojich názoroch. Značne k nemu prispela aj naša diskusia, čo v žiadnom prípade nechcem hodnotiť ako negatívum. Skutočne sú tu dve tendencie: Na jednej strane chceme považovať za vlastné meno každý výraz, ktorý sa za vlastné meno považuje z bežného hľadiska (teda napríklad aj výraz „Sherlock Holmes“), ale na druhej strane potrebujeme kategóriu vlastných mien zúžiť tak, ako to vyhovuje našim teoretickým zámerom a cieľom. Preto som aj v knižke pristúpil na určitú kategorizáciu vlastných mien. Nemám však dojem, že by som sa od nej odklonil. (Mimochoďom, už J. Raclavský vo svojej recenzii [9] poukázal na určité nedostatky v mojej knižke a navrhol aj spôsob ich odstránenia.) Stále si myslím, že určitá skupina vlastných mien – nazvime ich „pravé vlastné mená“ – má určité výsadné postavenie spočívajúce v tom, že sú to typické mená a majú svoje typické používanie, keď sa nimi na niečo referuje. Máme tu však aj výrazy ako „Sherlock Holmes“, ktoré sú nepravými menami. Uvedomujem si, že tieto dve kategórie vlastných mien (výrazov, ktoré sa za vlastné mená považujú), sa nedajú vymedziť jedným súborom charakteristík; keby to šlo, nemalo by predsa zmysel robiť takéto rozlíšenie. Určitý zmatok možno vyplynul z toho, že podstatnú časť nášho dialógu sme venovali typickým vlastným menám, ktoré môžeme nazývať pravými vlastnými menami. Keď som potom prišiel s výrazom „Sherlock Holmes“, dopustil som sa určitej nekorektnosti, lebo som si neuvedomil, že na tento výraz nemôžem klásť také isté požiadavky ako na pravé vlastné mená.

Toto priznanie však nepovažuj za reakciu na tvoje podozrenie, že pojem vlastného mena, o ktorý mi ide, „už leží hotový niekde na ulici, stačí ho len nájsť a inkorporovať do príslušnej teórie“. Ďalej sa prihováraš za určitú pluralitu (v politike by si si vyslúžil takmer hanlivé označenie „liberál“), ktorá by zrejme mala brať do úvahy rôzne ciele rôznych teoretických problémov a koncepcií. Naozaj si myslím (hoci nie doslovne), že pojem vlastného mena leží niekde na ulici, ale

zároveň sa nedomnievam, že to protirečí naznačenej pluralite (nie som o nič menší liberál ako ty). Z predchádzajúceho odseku by to malo byť zrejme.

Tieto všeobecné úvahy, ktoré však rozhodne nie sú na škodu (aspoň sa človek trochu zamyslí nad širšími súvislosťami), nás nezabávajú povinnosti najšť uspokojivé vymedzenie vlastných mien. Možno by som to však trochu skonkretizoval: Charakteristiky (i) – (iii), ktoré sa v našom dialógu neustále spomínajú, môžeme považovať za vymedzenie tzv. pravých vlastných mien; otvorená zostáva otázka, ako máme charakterizovať nepravé vlastné mená, teda mená, ktoré nemajú referent, hoci boli zavedené do jazyka pri akomsi neúspešnom „krste“. Vážnou témou, ktorej sa už dlho vyhýbame (a zrejme ju ani nepreberieme), je otázka, či výrazy, ktoré sa v literatúre nazývajú „deskriptívne vlastné mená“ alebo „čiastočne deskriptívne vlastné mená“, napríklad „Univerzita Komenského“ alebo „Slovenské národné povstanie“, sú pravými vlastnými menami v tom zmysle, že majú charakteristiky (i) – (iii). Vážnym problémom bude predovšetkým (ne)deskriptívnosť. Vzniká tak teoretický problém: Za pravé vlastné mená chceme považovať výrazy, ktoré majú črty (i) – (iii), ale zároveň niektoré výrazy, ktoré by mali byť pravými vlastnými menami, sú deskriptívne. Budeme považovať ich deskriptívny obsah za sémanticky relevantný? (Inými slovami, mohla by napríklad Univerzita Komenského prestať byť univerzitou a stať sa vysokou školou neuniverzitného typu?)

Pokiaľ ide o tvoju záverečnú otázku, značne váham. Ak mám akceptovať dôsledky určitého stanoviska, všetky jednoduché výrazy by som mal zaradiť medzi vlastné mená. Na druhej strane by sme však asi sotva chceli pripustiť, že napríklad aj slovesá alebo prídavné mená sú vlastné mená. Tvoj návrh považovať za vlastné mená jednoduché výrazy, ktoré označujú jednotliviny, je kompromisom, ktorý váhu vymedzenia kategórie vlastných mien presúva na metafyzické vymedzenie jednotliviny. To by nás však doviedlo k veľmi širokej problematike vymedzenia jednotlivín, preto túto tému nechcem otvárať. zaujíma ma iba legitímnosť závislosti jazykovej klasifikácie od ontologického vymedzenia. Bola by táto závislosť podľa teba v poriadku?

CMOREJ, P.: Zhodneme sa teda v tom, že existuje istá skupina mien, ktoré môžeme pokladať za typické alebo pravé vlastné mená. Vyznačujú sa najmä tým, že na niečo referujú (alebo referovali). Pochybuješ však o tom, či je vhodné vybrať práve mená, ktoré referujú na jednotliviny, lebo váha vymedzenia vlastných mien sa podľa teba „presúva na metafyzické vymedzenie jednotliviny“. Myslím, že v tomto dialógu môžeme metafyziku širokým oblúkom obísť. Vystačíme s vymedzením, podľa ktorého jednotliviny sú priestoročasové objekty od tých najmenších častíc hmoty cez stredne veľké predmety nášho každodenného života (živé i neživé) až po hviezdy, galaxie a ich zhluky. Môžeme k nim pridať udalosti a procesy, ktoré sa dajú vyčleniť a pomenovať. Predpokladám, že to bude treba spresniť, možno niečo doplniť, ale nepochybujem o tom, že typické vlastné mená pomenávajú práve entity z naznačenej sféry predmetov, udalostí

a procesov. Tým nechcem povedať, že *každý* fyzický predmet alebo proces je pomenovateľný (v užšom zmysle než zmysel, ktorý majú na myslí logici).

Najvhodnejšie na pomenovanie sú stredne veľké predmety, ktoré sa dajú vyčleniť ostenzívne. Príliš malé, napríklad atómy a subatómne častice, nepomenúvame (niečo iné sú mená ich druhov) a pri pomenovaní príliš veľkých a veľmi vzdialených objektov musíme na ich vyčlenenie použiť prístroje. Keď to zjednodušíme, môžeme povedať, že mená týchto objektov možno zaviesť ostenzívne, a to buď priamo, napríklad tak, že ukážeme na ne rukou, alebo pomocou prístrojov, napríklad ďalekohľadu. U niektorých môže krst naraziť na neprekonaateľné technické prekážky. Keď k menám fyzických objektov a procesov pridáš mená vlastností, vzťahov a iných abstraktných entít, sotva nájdeš *jeden* spôsob ich vyčlenenia a pomenovania (krstu), na ktorom ti tak záleží.

Pri predikátoch zaradených medzi vlastné mená narazíš na problém, ktorý súvisí s možnosťou použiť ich v pozícii de re aj v pozícii de dicto. V pozícii de re predikát môže vystupovať ako sloveso (prípadne prídavné meno) a v pozícii de dicto ako podstatné meno. Napríklad vo vete „Sokrates rád reční“ máš sloveso „reční“ a vo vete „Rečenie je Sokratova obľúbená činnosť“ substantívum „rečenie“ (podobne „Sokrates je múdry“ – „Múdrost je Sokratova vlastnosť“). Si ochotný priznať vlastnú menovosť nielen slovám „rečenie“ a „múdrost“, ale aj výrazom „reční“ a „múdry“?

Čiastočne deskriptívne mená môžeme z našich úvah zatiaľ vypustiť. Obmedzím sa na niekoľko viet. Donúviam sa, že to nie sú mená, ktoré spĺňajú všetky tri charakteristiky (i) – (iii). Sú predsa čiastočne deskriptívne. Určite platí, že Univerzita Komenského je univerzita. Keby sme však výrazom „Univerzita Komenského“ nazvali kaviareň Krym (v ktorej nemalo poslucháčov UK trávi svoj čas) alebo nejaké kino, sotva by sme mohli pravdivo konštatovať, že Univerzita Komenského je univerzita. Čiastočne deskriptívny charakter majú v slovenčine aj vlastné mená s koncovkou -ová, lebo naznačujú, že ich nositeľom je osoba ženského pohlavia. Malo by teda platiť, že ak osoba x je -ová, tak x je osoba ženského pohlavia. Lenže táto deskriptívnosť nie je stopercentne zaručená, lebo nám nič nebráni menom s koncovkou -ová pokrstiť svoje auto alebo chatu. Mimochodom, neexistujú mená obcí končiace na -ová?

Tvoje znepokojenie čiastočne deskriptívnymi menami tiež svedčí o tom, že medzi mená by si najradšej zaradil všetky výrazy, ktoré sa bežne nazývajú vlastnými menami. Nič proti tomu, ale čím pesterjšia bude množina výrazov, ktoré budeš pokladať za vlastné mená, tým ťažšie budeš hľadať ich charakteristiku. Wittgenstein by ti dokonca povedal, že „neexistuje nijaká jedinečná, všetkým [vlastným menám] spoločná črta, hoci existuje veľa spoločných, navzájom sa prekrývajúcich črt. Tieto prípady [vlastných mien] tvoria rodinu, majú rodinné podobnosti, ktoré nie sú jasne vymedzené.“¹ Nieкто by mohol namietnuť, že

¹ V origináli sa nehovorí o vlastných menách, ale o procesoch očakávania, že nieкто príde na čaj. Pozn. slovenský preklad D. Kamhala [14], 51.

všetky mená môžeme charakterizovať disjunkciou podmienok, ktoré budú spĺňať mená jednotlivých druhov mien, ale to ti asi nebude stačiť. Napríklad: Keby si v množine vlastných mien mal sto rôznych druhov výrazov, ktorým by chýbala Wittgensteinom spomenutá spoločná čiara, mohol by si ich charakterizovať takto: x je vlastné meno vtt x je P_1 alebo x je P_2 alebo ... x je P_{100} , kde P_1, P_2, \dots, P_{100} sú podmienky, ktoré spĺňajú výrazy jednotlivých druhov mien (črty mien jednotlivých druhov). Toto riešenie je síce tiež možné, ale trochu lacné. Je prinajmenej otázne, či uvedenej disjunkcii podmienok zodpovedá vôbec nejaká čiara. Ak sa dobre pamätám, tebe nejde o hocikakú črtu, ale dokonca o podstatu vlastných mien. Lenže čo ak v niektorých prípadoch disjunkcia črt predstavuje jediné východisko z problémov?

Výrazy ako „Sherlock Holmes“ vyžadujú osobitné skúmanie. Sú to naozaj mená? Konjunkcia charakteristík (i) – (iii) im určite neprislúcha. Krstom sa zaviesť nedajú, nie je tiež jasné, na čo referujú, ba či vôbec referujú. Povedzme, že referujú na nejaké ideálne entity. Lenže to nie sú ľudia, ktorým môžeme pripisovať vlastnosti, aké má Doylov Sherlock Holmes, napr. byť detektívom, starým mládencom, fajčiť fajku a pod. Azda ideálne entity fajčia, vyšetrujú zločiny atď.? V knižke o nich píšeš ako o fiktívnych individuách. Na individuá sa síce podobajú, ale nimi nie sú, rozhodne to nie sú priestoročasové individuá. Ich mená mi pripomínajú falošné peniaze alebo mačacie zlato. Sú falošné peniaze peniazmi? Nie sú predsa ničím kryté. A čo mačacie zlato? Je to zlato? Sú to len pochybnosti naznačujúce niektoré problémy súvisiace s fiktívnymi menami, teda nie so skutočnými menami.

Názor, ktorý nazývaš mojím liberalizmom, je skôr presvedčením, že za výrazom či skôr semivýrazom „vlastné meno“ sa skrývajú rôzne významy, čo nás náramne mylí, pretože to vzbudzuje dojem, že máme jeden termín s veľmi zložitým významom, kým ja si myslím, že tu ide o jeden semivýraz, ktorý je nositeľom viacerých významov, a tento semivýraz tvorí s každým významom iný výraz. Pre mňa nie je zaujímavé, čo sa ako volá, ale aké to je. Ak sa niečo nazýva pravda alebo demokracia, tak to ešte neznamená, že to pravdou či demokraciou aj je. Podobne je to aj s menami. Som však liberálom v bežnom zmysle.

Poslednému odseku tvojej repliky rozumiem tak, že si sa rozhodol „všetky jednoduché výrazy ... zaradiť medzi vlastné mená“. Ak na tom trváš, mal by si zaujať aspoň predbežné stanovisko k spôsobu zavedenia mien vlastností a vzťahov a k mennej povahe sloviess a adjektív.

ZOUHAR, M.: Budem veľmi stručný, lebo sa mi zdá, že som sa dostal do slepej uličky. Na tvoju výzvu, aby som sa vyjadril „k mennej povahe sloviess a adjektív“ môžem povedať len to, že fakt, že slovesá a adjektíva sú mená, je jednoduchým dôsledkom vymedzenia vlastných mien. Nemám teda dôvod nezaraďiť ich medzi mená. Ak to však musím pripustiť, zdá sa, že musím pripustiť aj to, že charakteristiky (i) – (iii) neposkytujú adekvátne vymedzenie tých výrazov, ktoré by sme chceli nazývať vlastnými menami, ale ktoré sa zároveň odlišujú od sloviess,

adjektív, všeobecných podstatných mien atď. Jedným riešením je uznať, že ide o výrazy pre jednotliviny, ale tu by som mohol zopakovať úvahu zo svojej poslednej repliky, keďže takto sa bremeno vymedzenia vlastných mien presúva na metafyziku (zdá sa mi, že vo svojej replike si to celkom neodmietol). Myslím, že otázka vymedzenia vlastných mien tým značne stráca na svojej atraktívnosti, lebo do značnej miery ide o vymedzenie ad hoc. Ak sa rozhodneme určitú skupinu výrazov označovať termínom „vlastné mená“, tak výrazy tejto skupiny budú vlastné mená; a tu sa treba zmieriť aj s výrazmi ako „Univerzita Komenského“ alebo „Sherlock Holmes“. Nevidím teda dôvod, prečo ich z tejto skupiny vykázať. Zdalo sa mi však (možno to bol len nesprávny dojem), že prinajmenšom z určitej podskupiny vlastných mien chceš výrazy týchto dvoch skupín odstrániť (a zaradiť ich možno do inej podskupiny vlastných mien). Dostávame sa tak k otázke: Na základe akých kritérií máme skupinu vlastných mien rozdeliť do podskupín? Možno práve to je problém, ktorému sme sa mali venovať a nenaháňať sa za všeobecným vymedzením vlastných mien. Vlastným menom potom naozaj bude čokoľvek, čo sa vlastným menom nazýva, otázne bude len to, o aký druh vlastného mena pôjde.

CMOREJ, P.: Začnem od konca tvojej repliky. Je zaujímavé, že k názoru, podľa ktorého vlastným menom je každý výraz, ktorý v prirodzenom jazyku nazývame vlastným menom, si sa rozhodol až po dlhom hľadaní všeobecného vymedzenia tohto pojmu. Keď som v prvom pokračovaní dialógu navrhol, aby sme tento názor trochu preskúmali, vôbec si na moju výzvu nereagoval. Musím však pripomenúť, že tento názor nie je taký jednoznačný, ako sa zdá na prvý pohľad.

1. V rôznych jazykoch sa za vlastné mená môžu považovať rôzne výrazy. 2. V prirodzenom jazyku sa niektoré mená nazývajú aj názvami. Zaradíš medzi mená aj výrazy, ktoré sa nazývajú názvami, nie však vlastnými menami? 3. Bežný pojem vlastného mena je neostrý. Pri mnohých výrazoch budeme váhať, či to sú, alebo nie sú vlastné mená. A nielen to. Na otázku „Je výraz N vlastné meno?“ nám v mnohých prípadoch dajú niektorí Slováci kladnú, a iní zasa zápornú odpoveď. 4. Treba rátať aj s možnosťou zmien v bežnom chápaní vlastných mien: Výrazy, ktoré sa dnes nenazývajú vlastnými menami, sa nimi môžu nazývať zajtra a možno aj naopak. Bežnému používateľovi totiž nič nebráni semivýrazom „vlastné meno“ pomenovať aj výrazy, ktoré nie sú menami v bežnom zmysle, ale na niektoré z nich sa podobajú. Ak sa také používanie ujme a rozšíri, termín „vlastné meno“ nadobudne nový rozsah i obsah (pravda, ak nejaký obsah vôbec má). Myslím, že o takýchto zmenách v chápaní vlastných mien svedčí aj rozmanitosť rôznych druhov výrazov bežne pokladaných za vlastné mená.

Ako som už však naznačil, „nič mi nebráni na začiatku skúmania vychádzať z bežného chápania vlastných mien a názvov ...“. „...do takeého skúmania sa môžeme pustiť [dokonca] bez definície pojmu vlastného mena“ (*Organon F* (2006), č. 1, 55). Za cieľ svojho skúmania by som neoznačil objavenie charakteristiky, ktorá bude šitá na všetky vlastné mená, ale skúmanie istej skupiny vlastných mien

v bežnom zmysle so zaujímavými spoločnými vlastnosťami, ku ktorým patria aj tebou navrhované charakteristiky (i) – (iii). Navyše som navrhoval, aby to boli mená jednotlivín, resp. priestoročasových objektov. Myslím, že značná časť skúmania takých výrazov sa dá realizovať bez rozvíjania metafyziky jednotlivín. Nie je dôležité, ako túto skupinu mien nazveme. Názvy „vlastné mená priestoročasových predmetov“ alebo „vlastné mená jednotlivín“ by však mohli odstrániť väčšinu nedorozumení, na ktoré sme narážali v tomto dialógu. Samozrejme, existuje nemálo mien v bežnom zmysle, ktoré do tejto skupiny mien nepatria, ale to ma neprekvapuje ani netrápi. Rozmanitosť výrazov, ktoré patria do tohto súboru, svedčí o tom, že nájsť zaujímavejšiu spoločnú vlastnosť všetkých mien v bežnom zmysle nebude ľahké, ak nie nemožné. Nečudo, že v hľadaní takejto charakteristiky sme neuspeli. Vymedzenie, podľa ktorého vlastným menom je každý výraz, ktorý sa vlastným menom nazýva, za takú charakteristiku nepovažujem. Ponúkol som ho len ako námet na diskusiu a neskôr aj spochybnil.

Postupoval by som radšej zdola nahor k stále všeobecnejšej charakteristike, ale nemôžem povedať, že mojou metou je za každú cenu dospieť k hlbšej charakteristike, ktorá pokryje *všetky* vlastné mená v bežnom zmysle. O existencii takej charakteristiky mám totiž isté pochybnosti. Výsledkom tohto postupu by mohlo byť niekoľko parciálnych vymedzení vlastných mien rôznych druhov, vymedzení, ktoré by spájalo iba to, že každé by charakterizovalo istý súbor výrazov nazývaných vlastnými menami v prirodzenom jazyku. Nevylučujem ani to, že by mohli zahŕňať aj výrazy, ktoré sa bežne za vlastné mená nepokladajú, ale ako vlastné mená sa v jazykoch niektorých vedných odborov používajú. Predpokladám, že definované súbory by sa neprekrývali, nie som si však istý, či by ich suma obsahovala všetky vlastné mená v bežnom zmysle. Tvoj prístup bol obrátený: Najprv si chcel nájsť všeobecnú, už kdesi na ulici platónskeho neba pohodennú charakteristiku, a potom postupovať nadol k jednotlivým druhom mien. Postupoval si ako pravý platonista, ja by som dal prednosť postupu aristotelika.

Teraz navrhuješ „nenaháňať sa za všeobecným vymedzením vlastných mien“ a venovať sa radšej otázke, „na základe akých kritérií máme skupinu vlastných mien rozdeliť do podskupín“. Myslím, že to už je námet na iný dialóg, a to prinajmenej z dvoch dôvodov. 1. Najprv by bolo treba preskúmať, aké výrazy sa *bežne* pokladajú za vlastné mená. Nie je to ani zďaleka také jasné, ako sa zdá niektorým stúpencom neskorého Wittgensteina. Nevieť o žiadnej publikácii, ktorá by sa tým podrobnejšie zaoberala. Mala by to byť práca, ktorá sa opiera o seriózne empirické poznanie používania výrazu „vlastné meno“. Na jazykový cit by som sa nespoliehal, lebo ani odborníci zaoberajúci sa jazykom ti nedajú na otázky týkajúce sa mien vždy tú istú odpoveď. 2. Dobré vieš, že danú množinu výrazov možno rozdeliť viacerými spôsobmi, ktoré závisia od cieľa skúmania a hľadiska uplatneného pri jej delení. A na to nám už nezostáva čas. Preto navrhujem náš dialóg uzavrieť. Záver a posledné slovo prenechávam tebe.

Aby si to mal ľahšie, predídem ťa konštatovaním, že tento dialóg nebol len výmenou názorov na rôzne otázky, ale predovšetkým hľadaním, ktoré sa občas

menilo na tápanie, pri ktorom sme podstatne viac problémov predložili než vyriešili. Veľa času nám zabralo prenikanie do názorov druhej a tretej strany. Niektorým otázkam, pri ktorých by boli stačili isté náznaky, sme venovali priveľa času. Predpokladám, že zopár čitateľov sme tým odradili od ďalšieho sledovania dialógu. Napriek tomu dúfam, že sa nám podarilo vrhnúť aspoň trochu svetla na diskutovanú problematiku a upozorniť na to, že existujú rôzne možnosti jej rozvíjania a riešenia.

ZOUHAR, M.: Určitá zmena nastala azda v názoroch každého, kto pracoval na tomto dialógu, vrátane mňa. Netreba sa tomu čudovať, veď takto diskutujeme už takmer dva roky. Na konštatovanie, že vlastným menom je všetko, čo sa vlastným menom nazýva, som jednoducho musel pristúpiť (i keď nerád), pretože nič lepšie z nášho dialógu nevyplývalo. Netvrdím však, že to je definitívne stanovisko. Možno sa k tomu treba vrátiť o pár rokov, keď človek ešte viac názorovo dospeje.

Mnohé veci, ktoré sa v tomto dialógu objavili, boli v podstate zbytočné, a s mnohými vecami, ktoré som tu prezentoval, by som pri hlbšom uvažovaní nesúhlasil. V niektorých prípadoch by som asi uprednostnil súkromnú debatu vo dvojici či trojici pred verejnou diskusiou. Určite, dialóg je „predovšetkým hľadáním“, len som si niekedy pripadal ako kuchár v reštaurácii, ktorý varí jedlo priamo pred zákazníkom, a ešte k tomu pri sporáku postáva nahý. Takže rád uvítam návrh skončiť tento dialóg. A oddýchne si aj ten posledný čitateľ, ktorý nás ešte bol ochotný sledovať. Zostáva mi už len teda poďakovať tebe aj Dežovi za diskusiu.

(dokončenie)

Pavel Cmorej
Filozofický ústav SAV
Klemensova 19, 813 64 Bratislava
filoorgf@savba.sk

Marián Zouhar
Filozofický ústav SAV
Klemensova 19, 813 64 Bratislava
filomazo@savba.sk

LITERATÚRA

- [1] CMOREJ, P. (2004) Používanie, spôsob používania a význam jazykových výrazov. In: *Používanie, interpretácia a význam jazykových výrazov*. Veda, Bratislava 2004, 35 – 48
- [2] CMOREJ, P. (2005) Semivýrazy a výrazy. In Sousedík, P (ed.): *Jazyk, logika, veda*. Filozofia, Praha, 63 – 88.
- [3] DEVER, J. (2001): Complex Demonstratives. *Linguistics and Philosophy* 24, 271 – 330.
- [4] GAHÉR, F. (2004). *Logika pre každého* 3. vydanie. Iris, Bratislava.
- [5] KAMHAL, D. (2003): *Význam a jazyková prax* Univerzita Palackého, Olomouc.
- [6] KAPLAN, D. (1973): Bob and Carol and Ted and Alice. In Hintikka, J. – Moravcsik, J. – Suppes, P. (eds.) (1973): *Approaches to Natural Language*. Reidel, Boston – Dordrecht, 490 – 518

- [7] KRIPKE, S (2002) *Pomenovanie a nevyhnutnosť*. Kalligram, Bratislava.
- [8] ONDRUS, P. – HORECKÝ, J – FURDÍK, J (1980) *Súčasný slovenský jazyk. Lexikológia*. Slovenské pedagogické nakladateľstvo, Bratislava.
- [9] RACLAVSKÝ, J. (2005) Recenzia na Zouhar, M., *Podoby referencie Organon F 12, č 1*, 112 – 116
- [10] RUSSELL, B – WHITEHEAD, A. N. (1963): *Principia Mathematica*. 1 zväzok. Cambridge University Press, Cambridge
- [11] SAINSBURY, R M (2005): *Reference without Referents* Clarendon Press, Oxford.
- [12] SOAMES, S. (2002): *Beyond Rigidity*. Oxford University Press, Oxford
- [13] TICHÝ, P. (1988): *Foundations of Frege's Logic*. Walter de Gruyter, Berlín.
- [14] WITTGENSTEIN, L. (2002): *Modrá a hnedá kniha* Kalligram, Bratislava.
- [15] ZOUHAR, M. (2004): *Podoby referencie*. Iris, Bratislava

Filozofický ústav AV ČR,
pracovní skupina pro studium novověké racionality
a Ústav filosofie a religionistiky FF UK

pořádají mezinárodní symposium

GEORGE BERKELEY: VIDĚNÍ, DUŠE, HMOTA

21. – 22. září 2006
Praha

Prosíme zájemce o účast, aby se s tématy svých příspěvků
hlásili do konce května 2006 na adrese

Mgr. Petr Glombíček, PhD.
Filozofický ústav AV ČR
Jilská 1
110 00 Praha 1
email: glomb@flu.cas.cz